การดำรงอยู่ของพิธีบูชาเสาอินทขีล : การผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนาในพิธีกรรมปัจจุบัน*

*พิมพ์นภัส จินดาวงค์***

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาวิเคราะห์ลักษณะการดำรงอยู่ของพิธีบูชาเสาอินทขีลในปัจจุบันซึ่งเป็นหนึ่งในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบูชาอารักษ์เมืองเชียงใหม่ที่สืบทอดมาแต่อดีต เพื่อชี้ให้เห็นถึงลักษณะการผสมผสานของความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาที่ปรากฏในพิธีกรรมทั้งในระดับรูปธรรมคือ ส่วนที่สามารถมองเห็นได้ เช่น พื้นที่ เครื่องสักการะ การแสดงในพิธี ฯลฯ และในระดับนามธรรม คือ ความเชื่อ การให้คุณค่า ความหมาย ผลการศึกษาวิเคราะห์พบว่า ทั้งในระดับรูปธรรมและนามธรรม พุทธศาสนาได้เข้ามามีอิทธิพลมากขึ้นเรื่อยๆ ในลักษณะของการแทรกซึมรวมเข้าไปกับความเชื่อดั้งเดิม จนทำให้การแสดงออกในพิธีบูชาเสาอินทขีลมีลักษณะของพิธีกรรมทางพุทธศาสนามากกว่า ส่วนความเชื่อดั้งเดิมซึ่งถือว่าเป็นรากเหง้าของพิธีนั้น บางส่วนได้ถูกพุทธศาสนาเข้าไปสวมทับในเชิงความหมาย แต่บางส่วนยังคงมีความสำคัญและได้รับการสืบทอดมาในสังคมปัจจุบัน

---

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต เรื่อง “การดำรงอยู่และบทบาทของความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน” ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจาก โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. ด้านมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ รุ่นที่ ๖ ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ ผู้วิจัยขอขอบคุณ สกว. มา ณ ที่นี้

** นิสิตปริญญาโท ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

The persistence of *Inthakin* Pillar Worship: The Integration between Indigenous Belief and Buddhism in Present Day Rituals

Pimnaphat Jindawong

Abstract

This paper aims at examining and analyzing the persistence of *Inthakin* pillar worship, which today has become one of the rituals performed in connection with the worship of the Chiangmai city guardian spirits. The analysis identifies the characteristics of religious integration between indigenous belief and Buddhism from both concrete components, such as ritual space, ritual offerings, ritual performance, and abstract components, such as belief, social value, and ritual meaning. The research reveals that with respect to both components, more and more of a Buddhist element has been inserted into the *Inthakin* pillar worship such that the ritual performance is now presented as a Buddhist ritual. The indigenous belief in the city pillar, which was the origin of the ritual, has now been partially replaced in its meaning by Buddhism, leaving only a certain role and meaning of the indigenous belief to persistent in the ritual.

ความนำ

การดำรงอยู่ของพิธีกรรมต่าง ๆ ในปัจจุบันที่สืบทอดมาแต่อดีต ย่อมต้องผ่านการปรับตัวมาโดยตลอด พิธีกรรมในบริบทหนึ่ง ๆ จึงมีทั้งส่วนของการเก็บรักษารากเหง้าหรือความหมายที่แท้จริงของพิธีกรรมนั้นเอาไว้ พร้อม ๆ กับส่วนที่เป็นการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อให้พิธีกรรมนั้นๆดำรงอยู่ได้

พิธีบูชาเสาอินทขีลเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการบูชาอารักษ์เมืองเชียงใหม่ที่สืบทอดมายาวนานและยังคงดำรงอยู่ได้ในปัจจุบันในฐานะประเพณีสำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ กาลเวลาและปัจจัยต่าง ๆที่เข้ามามีผลกระทบต่อเมืองเชียงใหม่ตลอด ๗๐๐ กว่าปีที่ผ่านมา ทำให้พิธีบูชาเสาอินทขีลจากเดิมที่เป็นพิธีกรรมบูชาผีเมืองและทำนายทายทักความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนและถูกผลิตซ้ำเป็นพิธีกรรมที่มีลักษณะผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนามากขึ้นดังเช่นในปัจจุบัน จึงเป็นที่น่าสนใจว่า ความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เข้ามาผสมผสานในพิธีบูชาเสาอินทขีลมีลักษณะเช่นไร ในขณะเดียวกัน ความเชื่อดั้งเดิมยังดำรงอยู่ในลักษณะใด มากน้อยเพียงใด และแสดงออกผ่านองค์ประกอบต่าง ๆ ในพิธีกรรมอย่างไร

ข้อมูลที่ใช้ศึกษาวิเคราะห์ในบทความชิ้นนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีรวบรวมจากเอกสาร (documentary research) และ จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม (qualitative fieldwork) โดยสัมภาษณ์เจ้าพิธีและผู้เข้าร่วมแบบเจาะลึกรายบุคคล (in – depth interview) รวมทั้งการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) การวิจัยในครั้งนี้ใช้เวลาเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นระยะเวลา ๓ ปี คือตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๕๔

เสาอินทขีล : จากความเชื่อดั้งเดิม สู่การผสมผสานความเชื่อทางพุทธศาสนา

เสาอินทขีล หรือที่รู้จักกันในปัจจุบันว่า เสาหลักเมืองเชียงใหม่ ตามตำนานสุวรรณคำแดงหรือตำนานเสาอินทขีล[๑] เล่าสืบเนื่องกันมาว่า ณ เวียงนพบุรี อันเป็น

[๑] สรุปเรื่องย่อตำนานสุวรรณคำแดงจาก สงวน โชติสุขรัตน์, **ประชุมตำนานลานนาไทย** (เชียงใหม่: โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๑๔๓-๑๖๐.

ที่อยู่อาศัยของชาวลัวะซึ่งนับถือผีสาง เทวดานั้น พระอินทร์ได้ประทานเสาอินทขีลให้กุมภัณฑ์ ๒ ตนยกลงมาให้ชาวลัวะสักการบูชา ด้วยฤทธิ์ของเสาอินทขีลทำให้บ้านเมืองร่มเย็น ข้าศึกศัตรูที่หมายจะมาแย่งชิงสมบัติจากบ่อเงิน บ่อคำ บ่อแก้วของชาวลัวะก็กลับกลายเป็นมิตร แต่ต่อมาผู้คนกลับไม่ทำการสักการบูชาเสาอินทขีลและไม่พลีกรรมเซ่นไหว้รูปกุมภัณฑ์ กุมภัณฑ์จึงหาบเสาอินทขีลกลับสวรรค์ ชาวลัวะได้รับความเดือดร้อนจึงไปอ้อนวอนพระอินทร์ พระอินทร์จึงให้ก่อเสาอินทขีลจำลองขึ้นแทน จากนั้นชาวลัวะได้ทำการสักการบูชาเสาอินทขีลมิได้ขาด ถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง

จากตำนานดังกล่าวข้างต้น จะเห็นลักษณะสำคัญของเสาอินทขีลสามประการ ประการแรก คือ ความสัมพันธ์ระหว่างเสาอินทขีลกับชาวลัวะ ว่าเป็นของคู่บ้านคู่เมืองกันมา ประการที่สอง อินทขีลเป็นเสาที่พระอินทร์ประทานให้กุมภัณฑ์หาบลงมาและประการสุดท้าย เสาอินทขีลปกป้องบ้านเมืองให้ร่มเย็น ลักษณะสำคัญอันเป็นที่มาของเสาอินทขีลดังกล่าวแสดงถึง ลักษณะการผสมผสานความคิดทางพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมตั้งแต่ในระดับตัวบท (text) ดังจะเห็นได้จากตัวละครพระอินทร์ผู้เป็นเทวดาในพุทธศาสนาที่ปรากฏในตำนาน และจากอนุภาคพระอินทร์เป็นผู้ประทานเสาอินทขีลให้กุมภัณฑ์หาบลงมา ผู้วิจัยคิดว่าตัวละครและอนุภาคเกี่ยวกับพระอินทร์เป็นการนำความคิดทางพุทธศาสนาเข้าไปสวมทับในตำนานอีกชั้นหนึ่งเพื่อสถาปนาอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ให้เสาอินทขีลในมิติทางพุทธศาสนา

ในประเด็นที่ตำนานแสดงถึงความสัมพันธ์ของชาวลัวะกับเสาอินทขีลนั้น เมื่อนำมาสอบเทียบกับข้อมูลที่นักวิชาการหลายท่านได้ศึกษาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของชาวลัวะ พบว่า ในหมู่บ้านลัวะจะมี “เสาสะก้าง” เป็นเสาผีประจำหมู่บ้าน เสาสะก้างทำจากไม้แกะสลักลวดลาย เดิมใช้เป็นที่ผูกวัว ควายเพื่อฆ่าเซ่นสังเวย ชาวบ้านจะต้องมาทำพิธีสังเวยเซ่นเสาสะก้างทุก ๓ ปี หรือ ๕ ปี หรือเมื่อเกิดภัยพิบัติสำคัญขึ้นในหมู่บ้าน วัฒนธรรมดังกล่าวเป็นวัฒนธรรมแบบหินตั้ง (Magalith) ที่สืบมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ปัจจุบันร่องรอยทางวัฒนธรรมดังกล่าวเหลืออยู่ไม่มาก เคยพบว่าหมู่บ้านลัวะในเขตอมพายและบ่อหลวงตอนใต้ของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งแต่เดิมตั้งอยู่บนสันดอยจะปักเสาสะก้างอยู่แทบทุก

หมู่บ้าน[๒] เสาสะก้างของชาวลัวะถือเป็นแนวคิดต้นแบบของการทำเสาอินทขีลของเชียงใหม่[๓] จึงกล่าวได้ว่าต้นแบบของเสาอินทขีลนั้นผูกติดกับความเชื่อดั้งเดิมคือการนับถือผีเป็นสำคัญ

เมื่อพญามังรายมาก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ ก็รับความเชื่อของชาวลัวะซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่เดิมเอาไว้ ดังว่า

"...ในขณะที่พญามังรายให้เสนาข้าราชบริพารแผ้วถางทรากเวียงเก่านั้น ได้พบโบราณวัตถุคือ รูปกุมภัณฑ์ก่ออิฐถือปูน สืบมาจากชนชาวลัวะ เสนาบางพวกจะทำลาย บางพวกห้ามไว้ แล้วนำเรื่องขึ้นกราบทูลพญามังราย พญามังรายจึงมีบัญชาให้แต่งเครื่องบรรณาการ ใช้ให้เสนาชื่อ สรีกรชัย ผู้พูดภาษาลัวะได้ไปหาพญาลัวะบนดอยอุฉุจบรรพต พญาลัวะแนะนำว่า เวียงนี้หากจะให้ร่มเย็นเป็นสุข ก็ให้บูชากุมภัณฑ์และเสาอินทขีล"[๔]

ชาวเชียงใหม่จึงบูชาเสาอินทขีลในฐานะเสื้อเมือง "บูชาเสื้อเมือง คือว่าอินทขีล"[๕] ให้ที่ตั้งของเสาอินทขีลนั้นอยู่บริเวณใจกลางเมืองเชียงใหม่ โดยอาจเริ่มสร้างเป็นศาลก่อนแล้วจึงบูรณะให้เป็นวัดในภายหลัง[๖] มีชื่อเรียกว่า วัดสะดือเมือง

---

[๒] อานันท์ กาญจนพันธุ์, ล้านนาในมิติทางวัฒนธรรม, เอกสารประกอบการบรรยายวิชาสังคมและวัฒนธรรมภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕, หน้า ๙๕-๑๑๕. (เอกสารสำเนาเย็บเล่ม) อ้างถึงใน สุรพล ดำริห์กุล, **ข่วงเมืองและวัดหัวข่วง: องค์ประกอบสำคัญของเมืองในดินแดนล้านนา** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓๖.

[๓] อานันท์ กาญจนพันธุ์, **พิธีไหว้ผีอารักษ์ของชาวลัวะ บ้านดง อ.แม่ลาน้อย จ.แม่ฮ่องสอน.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มาของข้อมูล http://www.sac.or.th/databases/anthropological_archive/archive_search.php?page=9&pagesize=50&s=subject&q=--M--

[๔] พระครูโสภณกวีวัฒน์, "เล่าขานตำนานประเพณีอินทขีล หลักเมืองเชียงใหม่," ใน **ประวัติวัดเจดีย์หลวง** (เชียงใหม่: ทั้งฮั่วซินการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๗๕.

[๕] **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่** ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี. (เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖๐.

[๖] ประสิทธิ์ เลียวสิริพงษ์, "อินทขีล : เสาซึ่งมิได้เป็นเพียงเสา", เอกสารรวมบทความการประชุมสัมมนาเรื่อง**ความเชื่อและพิธีกรรม : ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย – ไท.** (เชียงใหม่: สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๗), หน้า ๒.

หรือวัดอินทขีล จวบจนสมัยพระเจ้ากาวิละได้ให้ย้ายเสาอินทขีลไปไว้ยังวัดเจดีย์หลวง โดยบูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๔๓[๗] พิธีบูชาเสาอินทขีลจึงย้ายมากระทำบริเวณวัดเจดีย์หลวงจากนั้นสืบมา

ในเชิงพฤติกรรมสัญลักษณ์และการประกอบพิธี พิธีบูชาเสาอินทขีลในยุคก่อนการเข้ามาฟื้นฟูของเทศบาลนครเชียงใหม่นั้น เป็นพิธีกรรมที่อิงกับความเชื่อดั้งเดิมเป็นหลัก นอกจากการเซ่นสรวงสังเวยแล้ว ในพิธีจะมีการประทับทรง "อาฮักเจ้าหลวงคำเขียว เจ้าหลวงคำแดง ดอยอ่างสลุงเชียงดาว" หลังจากนั้นพวกเจ้านายผู้ครองนครและพระญาติวงศ์ทั้งหลายจะถามถึงความเป็นไปของบ้านเมืองว่าจะร้ายดีอย่างไร ฟ้าฝน ข้าวปลา ธัญญาหารจะขาดแคลนหรืออุดมสมบูรณ์หรือไม่เพียงไร ม้าขี่จะพยากรณ์ให้ทราบ หากบ้านเมืองมีชะตาไม่ดีก็จะทำพิธีแก้ไขปัดเป่าให้เบาบางลงด้วยการทำพิธีสืบชะตาเมืองหรือต่ออายุเมือง ทั้งนี้ก่อนทำพิธีเข้าอินทขีลจะต้องทำการเลี้ยงผีปู่ย่าและผีปู่ย่าดอยคำก่อนด้วย[๘]

การคลี่คลายของลักษณะพิธีกรรมที่อิงกับความเชื่อดั้งเดิมมาสู่ความเชื่อทางพุทธศาสนามากขึ้น เปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนเมื่อรัฐบาลกรุงเทพฯ ยกเลิกตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งมีผลให้เชียงใหม่ถูกลดฐานะลงมาเป็นเพียงจังหวัดหนึ่งของประเทศไทย รัฐบาลโดยผ่านทางเทศบาลยังคงสนับสนุนการจัดพิธีเข้าอินทขีลอยู่ ไม่บีบให้ล้มเลิกไปเช่นในกรณีการเลี้ยงผีเมืองในส่วนผีปู่ย่าเจ้าเมือง แต่ได้ยกเลิกองค์ประกอบสำคัญๆของพิธีไปโดยเฉพาะการเซ่นสังเวยผีเมืองและการเข้าทรง ซึ่งเป็นส่วนที่เจ้าเมืองมีบทบาทร่วมอยู่มาก และปรับปรุงให้พิธีมีลักษณะของพุทธศาสนาเพิ่มมากขึ้น[๙]

---

[๗] มณี พยอมยงค์, **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย.** (เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๓๓.

[๘] เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๔-๑๓๕.

[๙] อานันท์ กาญจนพันธ์, "พิธีไหว้ผีเมืองและอำนาจรัฐในล้านนา," ใน **สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย.** (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๒), หน้า ๑๕๙.

ในเชิงวัตถุสัญลักษณ์ การผสมผสานของพุทธศาสนาครั้งสำคัญเกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ ครูบาขาวปี นักบุญแห่งล้านนาไทยท่านหนึ่งได้บูรณะวิหารอินทขีลขึ้นใหม่ เป็นวิหารจตุรมุขศิลปะแบบล้านนาดังที่เห็นเช่นในปัจจุบัน และนำเอาพระพุทธรูปปางรำพึงมาประดิษฐานไว้บนเสาอินทขีลเพื่อให้ชาวเมืองได้กราบไหว้บูชาคู่กัน เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้พระพุทธรูปซึ่งเป็นสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาครอบอยู่เหนือเสาอินทขีลอันเป็นสัญลักษณ์ของความเชื่อดั้งเดิม คือ เป็นที่สิงสถิตของเสื้อเมืองและวิญญาณบูรพกษัตริย์เมืองเชียงใหม่ การผสมผสานของวัตถุสัญลักษณ์ในครั้งนั้นสื่อให้เห็นถึงการผสมผสานความเชื่อทางพุทธ-ผี โดยยอมรับให้พุทธศาสนาอยู่ในฐานะที่เหนือกว่าความเชื่อดั้งเดิม

ภาพที่ ๑ เสาอินทขีลในปัจจุบัน มีพระพุทธรูปปางรำพึงครอบอยู่ด้านบน

รูปลักษณ์ของเสาอินทขีลเมืองเชียงใหม่ที่มีพระพุทธรูปครอบอยู่เหนือเสาส่งผลเป็นสายธารทางความเชื่อ และการสักการบูชาของประชาชนในยุคปัจจุบันจำนวนไม่น้อย ประชาชนส่วนหนึ่งที่เข้ามาสักการบูชาเสาอินทขีลมักกราบไหว้และตั้งจิตอธิษฐานถึงพระพุทธรูปที่ครอบอยู่บนเสาเป็นอันดับแรก บางคนก็ให้ความสำคัญกับพระพุทธรูปมากกว่าเสาอินทขีลที่ถือเป็นหัวใจสำคัญของการประกอบพิธีกรรม

นางจันทร์เพ็ญ ทิพย์ชัยภัทร อายุ ๕๕ ปี ชาวจังหวัดเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงการไหว้ อธิษฐานขอพรเสาอินทขีลของตนว่า *“เวลาขอพรก็ขอพระพุทธมาก่อน*

ส่วนเสาอินทขีลก็ขอให้ปกป้องคุ้มครองครอบครัว ลูกเต้าเหล่าหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข และขอให้คนเชียงใหม่มีความสุข มีความร่มเย็น เขาเชื่อกันอย่างนี้"[๑๐]

นายพีรพงศ์ สิทธิเทพ อายุ ๒๔ ปี ผู้มีภูมิลำเนาอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่ และมาร่วมพิธีบูชาเสาอินทขีลแทบทุกปีกล่าวถึงการสักการะเสาอินทขีลของตนว่า *"ไหว้เพราะบนเสาอินทขีลมีพระพุทธรูป เวลาไหว้จะไหว้แบบเบญจางคประดิษฐ์ และการที่อินทขีลมีพระพุทธรูปตั้งอยู่บนยอดทำให้รู้สึกว่า ส่วนสำคัญของเสาอินทขีล คือพระพุทธรูปที่ตั้งอยู่ข้างบน"*[๑๑]

ลักษณะการผสมผสานของประติมากรรมที่รวมสัญลักษณ์แทนความเชื่อดั้งเดิม และพุทธศาสนาไว้ในบริเวณเดียวกันซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของเสาอินทขีลนั้น เมื่อรวมกับรูปแบบของพิธีกรรมแล้ว นับเป็นเหตุอย่างหนึ่งให้การรับรู้และการตีความของชาวเมืองเชียงใหม่ที่มาสักการะเสาอินทขีลเป็นไปทั้งตามความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนา

กุมภัณฑ์ ไม้ยาง พระพุทธรูปฝนแสนห่า : มิติแห่งผี-พุทธ ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่พิธีบูชาเสาอินทขีล

กุมภัณฑ์

ใน *ตำนานสุวรรณคำแดง* หรือ *ตำนานเสาอินทขีล* และ *ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม* ได้กล่าวถึงกุมภัณฑ์ในส่วนของที่มาของเสาอินทขีลว่า พระอินทร์ให้กุมภัณฑ์สองตนนำอินทขีลลงมาสู่เวียงเชียงใหม่ ในมิตินี้ หน้าที่ของกุมภัณฑ์อิงอยู่กับความเชื่อดั้งเดิม เพราะถือว่ามีหน้าที่ปกป้องคุ้มครองเสาอินทขีลและเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่กับเสาอินทขีล เมื่อมีการประกอบพิธีบูชาเสาอินทขีล การสักการะกุมภัณฑ์จึงนับเป็นองค์ประกอบสำคัญในพิธีด้วย

ปัจจุบันความเชื่อและเรื่องราวเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของกุมภัณฑ์ยังคงปรากฏอยู่ในการรับรู้ของชาวเชียงใหม่ นางสุพัตรา นันทวงศ์ อายุ ๕๐ ปี ได้เล่าถึง

---

[๑๐] สัมภาษณ์ จันทร์เพ็ญ ทิพย์ชัยภัทร, ๓ มิถุนายน ๒๕๕๔.

[๑๑] สัมภาษณ์ พีรพงศ์ สิทธิเทพ, ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๕๓.

กุมภัณฑ์ ๒ ตน ว่า *"มีความเชื่อว่า พระอินทร์ได้ส่งกุมภัณฑ์มาดูแลเสาอินทขีล... กุมภัณฑ์ ๒ ตนที่อยู่ในวัดเจดีย์หลวงนั้น ตนหนึ่งจะเป็นยักษ์ใจดี อีกตนจะเป็นยักษ์ที่ดุ และมีอิทธิฤทธิ์ เมื่อสมัยก่อนชาวบ้านค้าวัว ค้าควายเดินทางผ่านมาแล้วก็ถ้าไม่เคารพ อย่างเช่นมาปัสสาวะแถวนี้ ท่านก็จะแสดงอิทธิฤทธิ์ ทำให้ไม่สบาย เจ็บไข้ได้ป่วย ต้องมาอธิษฐานขอโทษ แล้วยักษ์ตนที่มีอิทธิฤทธิ์นั้น อยากได้อะไรก็ให้ไปขอจะได้สมดังปรารถนา ส่วนยักษ์อีกตนก็ใจดีอยู่แล้ว ไม่ได้แสดงอิทธิฤทธิ์อะไร แต่ก็กราบไหว้บูชาทั้งสองตน"*[๑๒]

กล่าวได้ว่า พื้นที่มีส่วนในการให้ความหมายต่อสิ่งที่อยู่ในพื้นที่ เมื่อสถานที่ตั้งของหอกุมภัณฑ์อยู่ในเขตวัดย่อมทำให้เกิดความเชื่อบางส่วนขึ้นใหม่ โดยโยงกุมภัณฑ์เข้ากับวัดและพุทธศาสนา

"ยักษ์ กุมภัณฑ์ เขามีตำนานมาตั้งนานแล้ว เขาก็จะรักษาในวัด ใครทำอะไรเขาก็จะรู้หมด ไม่ให้ทำสิ่งที่ไม่ดี"[๑๓]

"ตามตำนานเชื่อว่ามีไว้ปกปักรักษาวัด คำว่ายักษ์ ใครก็ไม่เคยเห็น แต่มีไว้เป็นกุศโลบาย ดูแล้วมันขลังดี เอาไว้ปกปักรักษาพระพุทธเจ้า"[๑๔]

"กุมภัณฑ์นี่ก็คู่วัด คอยปกปักรักษาบ้านเมืองทั้งหมด คอยดูแลหมดเลย กุมภัณฑ์จะปกปักรักษาบ้านเมืองให้อยู่ดีมีสุข"[๑๕]

คำสัมภาษณ์ข้างต้นจากผู้เข้าร่วมพิธีบูชาเสาอินทขีลสื่อให้เห็นถึงการผสมผสานความเชื่อทางพุทธศาสนาเข้าไปโดยมีพื้นที่เป็นส่วนสำคัญในการช่วยกำหนดกรอบความเชื่อนั้น ในพิธีบูชาเสาอินทขีลจะมีขันดอกวางไว้บริเวณหอกุมภัณฑ์เพื่อให้ประชาชนนำดอกไม้ ธูป เทียนมาสักการบูชากุมภัณฑ์ นอกจากนี้ในช่วงเวลาปกติประชาชนบางคนยังนำเหล้า ไก่ กระทงหมาก เมี่ยง บุหรี่มาถวายตามโอกาส เห็นได้ว่าแม้ในปัจจุบันกุมภัณฑ์จะถูกเชื่อมโยงเข้ากับพุทธศาสนา แต่ร่องรอยความเชื่อ

---

[๑๒] สัมภาษณ์ สุพัตรา นันทวงศ์, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

[๑๓] สัมภาษณ์ จันทร์เพ็ญ ทิพย์ชัยภัทร, ๓ มิถุนายน ๒๕๕๔.

[๑๔] สัมภาษณ์ สมศักดิ์ อุ่นเรือน, ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

[๑๕] สัมภาษณ์ อัมพร ตันคำปาน, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

ดั้งเดิมก็ยังคงปรากฏอยู่ทั้งในส่วนของตำนานที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมา และส่วนของถวายที่ประชาชนนำมาสักการะ

ไม้ยาง

ต้นยางนา ตั้งอยู่ข้างกับวิหารอินทขีล ต้นยางต้นนี้ปลูกในสมัยพระเจ้ากาวิละ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ ๑ ของราชวงศ์ทิพย์จักร (พ.ศ. ๒๓๒๔ – ๒๓๕๘) จารึกข้างต้นยางเขียนไว้ว่า

"สันนิษฐานว่า

๑) ปลูกให้เป็น "ไม้หมายเมือง" ในปีที่ย้ายจากเวียงป่าซางมาอยู่ที่เชียงใหม่ เป็นการถาวร เมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๙

๒) ปลูกให้เป็น "ของคู่กันกับเสาอินทขีลตามตำนาน" ในปีที่ย้ายเสาอินทขีลมาจากวัดสะดือเมือง มาไว้ที่วัดเจดีย์หลวงใน พ.ศ. ๒๓๔๓"

ในพิธีบูชาเสาอินทขีลนั้น ประชาชนจำนวนมากได้นำดอกไม้ ธูปเทียนไปสักการะไม้ยางด้วยความเชื่อที่หลากหลาย ซึ่งรวมถึงความเชื่อทางพุทธศาสนาด้วย

- ความเชื่อที่อิงกับอายุของต้นยาง

"ต้นยางนี้เป็นสิ่งสำคัญในวัดเจดีย์หลวงอย่างหนึ่ง มีความเชื่อว่าเมื่อใครไปบูชา หรือใครไปไหว้แล้วจะมีอายุยืนยาวเหมือนต้นยางเพราะมีอายุตั้งแต่ร้อยปีขึ้นไป"[๑๖]

"ต้นยางจะมีในวัดนี้เพียงที่เดียว และเป็นของเก่าแก่อายุหลายร้อยปีก็เลยไหว้ด้วย"[๑๗]

- ความเชื่อที่อิงกับพุทธศาสนา

"ต้นยางก็เหมือนเป็นเครือข่ายของพุทธศาสนา พวกต้นยาง ต้นโพธิ์ถือเป็นเครือข่ายของพุทธศาสนาที่เราต้องเคารพนับถือ"[๑๘]

---

[๑๖] สัมภาษณ์ สุพัตรา นันทวงศ์, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

[๑๗] สัมภาษณ์ ปราณี เชียงวัดเกตุ, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

[๑๘] สัมภาษณ์ บุญเลี่ยม คุณเลิศ, ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

"สมัยก่อนพระพุทธเจ้าจะเอาบาตรมาห้อย และเอาผ้าสบงของท่านมาพาด มันจะมีกิ่งไม้หักอยู่กิ่งหนึ่ง ไม่เชื่อก็ไปดู"[๑๙]

- ความเชื่อที่อิงกับความเชื่อดั้งเดิม

"ไม้ยางเป็นไม้ใหญ่ มีเทวดาปกปักรักษาอยู่ที่นั่น เรามา เราก็ใส่ขันดอกไหว้ เทวดาปกปักรักษา ไม้ยางเป็นต้นไม้ใหญ่คู่วัด"[๒๐]

การมากราบไหว้สักการะต้นยางของประชาชนที่มาร่วมพิธีบูชาเสาอินทขีล ในปัจจุบันยังคงมีอยู่เนืองแน่นตามความเชื่อที่หลากหลาย บางคนเห็นว่าเป็นของเก่าแก่คู่วัดเจดีย์หลวงมาช้านาน บางคนไหว้ตามประเพณี บางคนไหว้ตามความเชื่อดั้งเดิม ในขณะที่บางคนก็โยงเข้ากับพุทธศาสนา

พระพุทธรูปฝนแสนห่า

ปัจจุบันพระพุทธรูปฝนแสนห่าประดิษฐานอยู่ที่วัดช่างแต้ม บนกุฏิ ๗๐๐ ปี ศรีเมืองเชียงใหม่ เชื่อกันว่ามีพุทธานุภาพดลบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ตามประวัติที่พิมพ์ติดไว้หน้ากุฏิ ๗๐๐ ปี ศรีเมืองเชียงใหม่ กล่าวว่าพระพุทธรูปฝนแสนห่าเดิมเป็นพระพุทธรูปประจำพระองค์ของพระนางจามเทวี กษัตริย์ผู้ครองนครลำพูน กาลต่อมาพระเจ้าติโลกราชได้ยกทัพไปทำศึกตีเอาเมืองลำพูนและได้เผาบ้านเมืองตลอดจนวัดวาอาราม หลังจากเปลวเพลิงสงบลงแล้ว ปรากฏเป็นอัศจรรย์คือวิหารหลังหนึ่งไฟไม่ไหม้ พระเจ้าติโลกราชจึงเสด็จเข้าทอดพระเนตรภายในพระวิหารก็พบพระแก้วขาวและพระพุทธรูปฝนแสนห่าจึงได้อัญเชิญมาประดิษฐานที่เชียงใหม่ โดยพระแก้วขาวประดิษฐานอยู่ที่วัดเชียงมั่น และ พระพุทธรูปฝนแสนห่าประดิษฐานที่วัดช่างแต้มจวบจนถึงปัจจุบัน

---

[๑๙] สัมภาษณ์ มูล แซ่ฉั่ว, ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

[๒๐] สัมภาษณ์ อัมพร ตันคำปาน, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

ภาพที่ ๒ พระพุทธรูปฝนแสนห่าบนรถบุษบก ศรีเมืองเชียงใหม่ มีเทวดารักษา

ภาพที่ ๓ พระพุทธรูปฝนแสนห่าประดิษฐานไว้หน้าวิหารให้ประชาชนสรงน้ำผ่านพญานาคทั้งสาม

จากประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปฝนแสนห่าแสดงให้เห็นว่า พระพุทธรูปฝนแสนห่าเพิ่งเข้ามาประดิษฐานในเชียงใหม่สมัยพระเจ้าติโลกราช กษัตริย์องค์ที่ ๙ แห่งราชวงศ์มังราย ในขณะที่พิธีบูชาเสาอินทขีลได้กระทำสืบเนื่องมาก่อนหน้านี้แล้ว นอกจากนี้ยังไม่ปรากฏหลักฐานเป็นที่แน่ชัดว่าพระพุทธรูปฝนแสนห่าเริ่มเข้ามามีบทบาทในพิธีบูชาเสาอินทขีลตั้งแต่เมื่อใด อย่างไรก็ตาม ลักษณะการดำรงอยู่ของพิธีกรรมในปัจจุบันที่มีพระพุทธรูปฝนแสนห่าเป็นองค์ประกอบสำคัญนับเป็นการนำสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาเข้ามาผนวก ด้วยความเชื่อที่มีต่อพระพุทธรูปองค์นี้ว่า “ช่วยให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ช่วยให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์” นั้น สอดรับกับวัตถุประสงค์ของการประกอบพิธีบูชาเสาอินทขีลซึ่งกระทำเพื่อความอุดมสมบูรณ์ของบ้านเมืองเช่นเดียวกัน การเข้ามาผสมผสานเชิงสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนาในข้อนี้จึงถือเป็นการเข้ามาส่งเสริมและช่วยเน้นย้ำความหมายของพิธีกรรมให้ชัดขึ้น

ในพิธีบูชาเสาอินทขีลจะมีขบวนแห่พระพุทธรูปฝนแสนห่าไปรอบเมือง มีคนแต่งกายเป็นเทวดายืนขนาบข้างองค์พระพุทธรูปเพื่อทำหน้าที่รักษาพระพุทธรูปฝนแสนห่าบนรถบุษบก ประชาชนเล่าต่อ ๆกันมาว่า แต่ละปีเมื่อมีการแห่พระพุทธรูป

องค์นี้มักมีฝนตกลงมาเสมอซึ่งประชาชนเชื่อว่าเป็นพุทธานุภาพของพระพุทธรูปองค์นี้ ใน พ.ศ. ๒๕๔๓ ขณะที่ผู้วิจัยไปร่วมพิธี ได้มีลมพัดแรงและฝนตกหนักก่อนนำพระพุทธรูปฝนแสนห่าเข้าขบวนแห่ พิธีกรในงานกล่าวถึงเหตุการณ์ในขณะนั้นว่า "บัดนี้อิทธิฤทธิ์ของพระพุทธรูปพระฝนแสนห่าเจ้าได้ดลฝนห่าแก้วให้ตกลงมาเป็นสิริมังคละ ให้ชุ่มเนื้อเย็นใจ ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล ๔-๕ วันมานี้อากาศร้อน ไม่มีฝนตกมาเลย ตอนนี้ฝนห่าแก้วได้ตกลงมาให้เป็นสิริมงคลแล้ว" ถ้อยคำดังกล่าวแสดงถึงความเชื่อต่อพุทธานุภาพของพระพุทธรูปฝนแสนห่ากับเรื่องความอุดมสมบูรณ์ที่ยังคงมีอยู่ในปัจจุบันอย่างเหนียวแน่น

ประเพณีใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขีล : พื้นที่แห่งการผสมผสานความเชื่อในพิธีกรรมปัจจุบัน

ในพิธีบูชาเสาอินทขีล หรือประเพณีใส่ขันดอกในปัจจุบันปรากฏการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมและพุทธศาสนาทั้งในระดับรูปธรรมและในระดับนามธรรม ในระดับรูปธรรม เช่น กิจกรรมในพิธี การใช้พื้นที่ วัตถุสัญลักษณ์ พฤติกรรมสัญลักษณ์ อาจจะพอแบ่งแยกความเป็นพุทธ – ความเป็นผีในพิธีได้ แต่ในระดับนามธรรมแล้วพบว่า ความเชื่อที่อยู่ในพิธีมีลักษณะผสมผสานอย่างมาก จนกล่าวได้ว่ามีการผสมผสานความเชื่อทางพุทธ – ผี เข้าไปอยู่ในทุกๆส่วนของพิธีกรรม

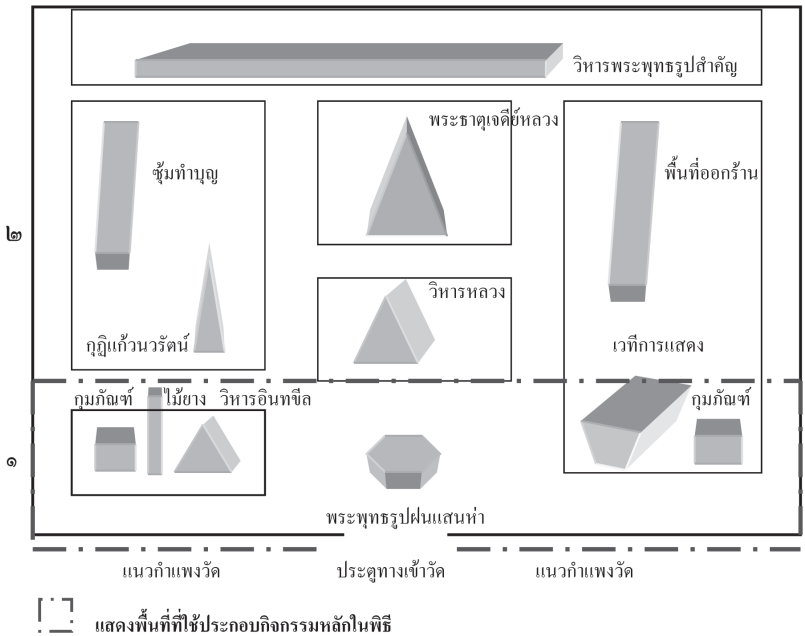

ภาพที่ ๔ แผนผังการจัดพิธีบูชาเสาอินทขีลในวัดเจดีย์หลวง

พื้นที่

พิธีบูชาเสาอินทขีลจัดขึ้นภายในวัดเจดีย์หลวง พื้นที่การประกอบพิธีจึงอยู่ภายในบริเวณวัดซึ่งนับเป็นลักษณะการผสมผสานที่หลอมรวม (integrate) ความเป็นพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมให้มาอยู่ในพื้นที่เดียวกัน พื้นที่บริเวณวิหารอินทขีลมีลักษณะเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ (sacred space) ที่จำกัดการเข้าถึง ในรอบหนึ่งปี วิหารนี้จะเปิดให้ประชาชนเข้าไปสักการะเพียง ๗ วัน คือช่วงที่ประกอบพิธีใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขีลเท่านั้น และยังมีความเชื่อเรื่องความบริสุทธิ์ (pure) ปรากฏอยู่ พื้นที่บริเวณวิหารอินทขีลจะจำกัดไม่ให้ผู้หญิงเข้าไป ด้วยเชื่อว่าใต้วิหารมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฝังไว้ หากผู้หญิงมีประจำเดือนขึ้นไปสักการะจะทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์คลายอำนาจลงได้เพราะถือว่าประจำเดือนผู้หญิงเป็นสิ่งมีมลทิน ธรรมเนียมการปฏิบัติและความเชื่อเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าชาวเชียงใหม่ให้ความสำคัญและนับถือว่าเสาอินทขีลมีความศักดิ์สิทธิ์

อย่างมาก หากลองเปรียบเทียบกับเสาหลักเมืองในจังหวัดอื่นๆจะพบว่าเป็นลักษณะเฉพาะของเชียงใหม่ เสาหลักเมืองที่อื่น ๆ ประชาชนสามารถเข้าไปสักการะได้ทุกวันและมิได้ห้ามผู้หญิงเข้าไป ธรรมเนียมนี้ยังช่วยให้พื้นที่ของเสาอินทขีลยังมีความศักดิ์สิทธิ์และสูงส่งแม้ว่าจะหลอมรวมอยู่ในพื้นที่แห่งพุทธศาสนาและยังเป็นการเน้นย้ำถึงอำนาจของความเชื่อดั้งเดิมที่สามารถจำกัดช่วงเวลาและกลุ่มคนในการเข้าถึงได้

ในการประกอบพิธีกรรม พื้นที่ที่ใช้ในการทำกิจกรรมหลักจะอยู่ด้านหน้าของวัดซึ่งเป็นที่ตั้งของวิหารอินทขีล ไม้ยาง กุมภัณฑ์ พระพุทธรูปฝนแสนห่า และเวทีการแสดงสมโภชเสาอินทขีล หากมองเฉพาะภาพรวมจะเห็นว่าการใช้พื้นที่ส่วนนี้เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมของความเชื่อดั้งเดิมเป็นหลักซึ่งแยกกับกิจกรรมทางพุทธศาสนาของพื้นที่วัดส่วนถัดไปค่อนข้างชัดเจน กิจกรรมที่อยู่บนพื้นที่ด้านหน้าของวัด คือ การใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขีล การสักการะกุมภัณฑ์และไม้ยาง และการแสดงสมโภชเสาอินทขีล มีกิจกรรมทางพุทธศาสนาผสมผสานอยู่เพียงส่วนเดียว คือ การสรงน้ำพระพุทธรูปฝนแสนห่า แต่หากมองลงไปถึงระดับรายละเอียดจะพบว่ามีความเชื่อทางพุทธศาสนาแฝงอยู่ในพื้นที่ส่วนนี้ด้วย ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป ส่วนพื้นที่ส่วนที่อยู่ถัดไปจะเป็นพื้นที่ที่ใช้ประกอบกิจกรรมทางพุทธศาสนา เช่น การหยอดเหรียญพระประจำวันเกิด ๑๐๘ รูป การสรงน้ำพระธาตุเจดีย์หลวง การรับบริจาคเงินสร้างเจดีย์วัดอื่นๆ การปิดทองพระพุทธรูป ฯลฯ นอกจากนี้ สิ่งที่น่าสนใจอีกประการคือ มีการจัดวางขันดอกไว้รอบๆพระธาตุเจดีย์หลวงและวงเวียนที่ประดิษฐานพระพุทธรูปฝนแสนห่าเพื่อให้ประชาชนได้ใส่ขันดอกบูชาพระธาตุเจดีย์หลวงและพระพุทธรูปฝนแสนห่าด้วย ถือเป็นการนำเอาวิธีปฏิบัติของการบูชาเสาอินทขีลมาใช้กับเจดีย์และพระพุทธรูปอันเป็นสัญลักษณ์ทางพุทธศาสนา

เวลา

ช่วงเวลาในการประกอบพิธีบูชาเสาอินทขีล คือ “เดือน ๘ เข้า เดือน ๙ ออก” คือ ช่วงประมาณเดือนพฤษภาคม ถึงมิถุนายน (การนับเดือนของภาคเหนือเร็วกว่าภาคกลางประมาณ ๒ เดือน) ตามคติความเชื่อแบบล้านนา พิธีทางผีเกือบทั้งหมดจะกระทำให้เสร็จสิ้นภายในช่วงเดือน ๙ (เหนือ) หลังจากเดือน ๙ ตั้งแต่

ช่วงเข้าพรรษเป็นต้นไปจะไม่มีพิธีเลี้ยงผีอีก การแบ่งช่วงเวลาดังกล่าวเป็นการปรับตัวของความเชื่อพุทธ –ผี อันเป็นการผสมผสานความเชื่อระหว่างพุทธกับผีเข้าไว้ด้วยกัน[๒๑] จากช่วงเวลาการประกอบพิธีบูชาเสาอินทขีลเป็นร่องรอยอีกอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่ารากเหง้าของพิธีกรรมนี้เป็นพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิม

พิธีเจริญพระพุทธมนต์ในวิหารอินทขีล : พระสงฆ์ในพื้นที่ของความเชื่อดั้งเดิม

ตลอดระยะเวลา ๗ วันของพิธีบูชาเสาอินทขีล พระสงฆ์จำนวน ๙ รูป จากวัดต่างๆในเชียงใหม่จะหมุนเวียนกันมาสวดเจริญพระพุทธมนต์ในวิหารอินทขีล หรือเรียกอีกอย่างว่า สวดอบรมสมโภชเสาอินทขีลในเวลา ๑๗.๐๐น. ของทุกวัน การสวดเจริญพระพุทธมนต์จะมีการสวดคาถาขอฝนหรือคาถาปลาช่อนอันมีที่มาจากความเชื่อทางพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ตามวัตถุประสงค์ของพิธีกรรมแต่ดั้งเดิมด้วย พิธีสวดเจริญพระพุทธมนต์ของพระสงฆ์นี้นับเป็นการผสมผสานความเชื่อทางพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมไว้ในเวลาและพื้นที่เดียวกัน กิจกรรมนี้จึงนับเป็นการผสมผสานความเชื่อพุทธ-ผีที่ชัดเจนที่สุดในพิธี

เครื่องสักการะและเครื่องเซ่นไหว้ : การคงอยู่ของความเชื่อดั้งเดิมในพิธี

ในพิธีบูชาเสาอินทขีลจะมีเครื่องสักการะที่เรียกว่า ขันตั้งบูชาเสาอินทขีล ทั้งหมด ๑๒ ขัน มีขันตั้งใหญ่ ๑ ขันเป็นประธานและมีขันบริวารอีก ๑๑ ขัน ในขันตั้งใหญ่จะมีหมากหมื่น ๓ มัด เชือกช้าง กรวยหมาก พลู ๔๘ กรวย กรวยดอกไม้ ๔๘ กรวย เทียนสุมา ๔๘ เล่ม เทียนเงิน ๑๒ เล่ม เทียนคำ ๑๒ เล่ม เหล้า ๑ ขวด ผ้าขาวผ้าแดง เบี้ย ข้าวเปลือก ข้าวสาร มีกล้วย ๑ เครือ มะพร้าว ๑ ทะลายอยู่คู่กับขันตั้งใหญ่ ส่วนในขันบริวารจะมีหมากหมื่น ๑ มัด กรวยดอกไม้ ๑๒ กรวย เทียนเงิน ๑ คู่ เทียนคำ ๑ คู่ กรวยหมากพลู ๑๒ กรวย ผ้าขาวผ้าแดง เหล้า ๑ ขวด เบี้ย ข้าวเปลือก ข้าวสาร[๒๒] ซึ่งเป็นเครื่องสักการะที่สืบมาแต่ดั้งเดิม ในส่วน

---

[๒๑] สัมภาษณ์ ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ, ๑๑ มิถุนายน ๒๕๕๒.

[๒๒] สัมภาษณ์ สิงห์คำ ดวงดอก, ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

ของบริเวณนอกวิหารอินทขีลที่จัดให้ประชาชนใส่ขันดอกนั้น จะมีขันตั้ง ๑ ขันวางไว้เป็นประธานของขันดอกบูชาเสาอินทขีลตรงหัวแถว นอกจากนี้ในทุกๆวัน ตอนเช้าเวลา ๗.๐๐ นาฬิกา นายสิงห์คำ ดวงดอก ผู้จัดเตรียมขันตั้งบูชาเสาอินทขีลจะทำหน้าที่ถวายเครื่องเซ่นไหว้ซึ่งเป็นของหวาน ๘ ชนิดให้แก่ ซุ้มรูปปั้นพระฤาษี ซุ้มสิงห์ ซุ้มช้าง ซุ้มเสือซึ่งอยู่รอบวิหารอินทขีล ในวันทำบุญออกอินทขีลต้องจัดอาหารคาวสังเวยรูปปั้นเสือและรูปปั้นกุมภัณฑ์ทั้งสองเป็นพิเศษด้วย ขันตั้งเครื่องสักการะอินทขีลและการถวายเครื่องเซ่นไหว้ในพิธีนับเป็นการแสดงออกถึงความเชื่อในส่วนของความเชื่อดั้งเดิมที่ยังคงอยู่ในพิธีกรรมอย่างชัดเจน

กรวยดอกไม้บูชาเสาอินทขีล : รูปธรรมของความเชื่อที่หลากหลาย

การใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขีลนั้น ประชาชนส่วนใหญ่ที่มาร่วมพิธีจะเตรียมดอกไม้พร้อมกับข้าวตอกมาเองจากบ้าน ประชาชนอีกส่วนหนึ่งจะเข้ามาซื้อในพิธี การเตรียมดอกไม้ใส่ขันดอกมักจะเตรียมเป็นชุดๆ ชุดหนึ่งประกอบด้วยดอกไม้ ธูปและเทียน ดอกไม้ที่ประชาชนเตรียมมาจากบ้านนั้นมักเป็นดอกที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่น ดอกหางนกยูง ดอกเข็ม ดอกบานไม่รู้โรย ดอกบัว ดอกหงอนไก่ ดอกมะลิ ดอกสะบันงา ใบโกศล สิ่งที่น่าสนใจในกรวยดอกไม้ที่ผู้วิจัยสังเกตเห็นก็คือ จำนวนธูปที่ใส่ลงไปในกรวยดอกไม้แต่ละชุด บางคนจะจัดธูป ๑ ดอกใส่กรวยดอกไม้ บางคนใช้ธูป ๒ ดอก และบางคนก็ใช้ธูป ๓ ดอก ความแตกต่างของจำนวนธูปที่ใส่ลงไปในกรวยดอกไม้นั้นมีที่มาจากความเชื่อที่แตกต่างกัน จากการสัมภาษณ์ผู้เข้าร่วมพิธี ผู้วิจัยได้ความหมายของจำนวนธูปที่ใส่คู่กับดอกไม้บูชาเสาอินทขีล ดังนี้

- การใช้ธูป ๑ ดอกใส่กรวยดอกไม้ ไหว้ดวงวิญญาณ เจ้าเมือง บูรพกษัตริย์ เทวบุตร เทวดาที่อยู่ในพิธี
- การใช้ธูป ๒ ดอกใส่กรวยดอกไม้ ไหว้เจ้าที่ / เป็นสิ่งที่ปฏิบัติสืบกันมานานแล้ว
- การใช้ธูป ๓ ดอกใส่กรวยดอกไม้ ไหว้พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

จำนวนธูปในกรวยดอกไม้บูชาเสาอินทขีลที่ใช้แตกต่างกันนี้ แสดงถึงการผสมผสานความเชื่อทั้งพุทธและผีของคนในสังคมปัจจุบันที่มาร่วมพิธีได้เป็นอย่างดี

ร่างทรงในพิธีบูชาเสาอินทขีล : ตัวแทนของความเชื่อดั้งเดิม

ในพิธีบูชาเสาอินทขีลในปัจจุบันแม้จะไม่มีการเข้าทรงทำนายทายทักความอุดมสมบูรณ์ให้บ้านเมืองดังเช่นในอดีต แต่ยังปรากฏร่องรอยบุคคลที่เป็นร่างทรงซึ่งเป็นตัวแทนในฝั่งความเชื่อดั้งเดิมอยู่ ในพิธีกรรมปัจจุบัน นางบัวแก้ว ดวงแก้ว อายุ ๙๒ ปี ร่างทรงของเจ้าปู่บุญสม เสนาเจ้าหลักเมืองยังคงมีบทบาทสำคัญในพิธี นางบัวแก้วจะทำหน้าที่ในการเตรียมขันทานถวายพระรัตนตรัย ขันทานอาราธนาศีลเพื่อสักการะเสาอินทขีลและต้องมาเข้าร่วมพิธีตลอดทั้งเจ็ดวันตามคำสั่งเจ้าปู่ *"เวลาเข้าอินทขีล แม่ต้องไปอยู่ที่โน่น ที่งานอินทขีลวัดเจดีย์หลวง ไปอยู่ตั้งแต่บ่ายสอง แล้วเจ็ดโมง (๑๙.๐๐ น.) ก็กลับ เจ้าพ่อท่านสั่งให้ไปก็ต้องไปทั้งเจ็ดวันเลย ต้องไปทุกวัน แล้วช่วงนั้นใครมีฟ้อนผีที่ไหนก็ไม่ได้ไป เจ้าพ่อท่านอยู่ในนั้น ไม่ได้ออกมา ช่วงที่มีพิธีบูชาเสาอินทขีลเจ้าพ่อต่างๆจะไปรวมอยู่ที่นั่นหมดเลย ทุกหัวเมืองจะไปรวมอยู่ที่นั่น...เวลาแม่ไปถึงงานก็ต้องไปดา(เตรียม)ขันแก้วทั้งสาม ดาขันห้า ดาขันขอศีลให้เขา เขาก็จะเอาขึ้นไปในวิหารแล้วก็กล่าวคำโอกาส"* การที่พิธีบูชาเสาอินทขีลในปัจจุบันยังคงมีพื้นที่ให้ร่างทรงมีบทบาทในพิธีนับเป็นการดำรงความสำคัญในส่วนของความเชื่อดั้งเดิมไว้อยู่

การแสดงสมโภชเสาอินทขีล : การให้ความหมายเชิงพุทธศาสนาที่เพิ่มเข้ามาในปัจจุบัน

ในอดีตระหว่างการทำพิธีบูชาเสาอินทขีล จะจัดให้มีซอพื้นเมืองและช่างฟ้อนหอกฟ้อนดาบเพื่อถวายเป็นเครื่องสักการะต่อเทพยดาอารักษ์ ผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง เมื่อถึงกำหนดพิธีนี้ช่างซอในเมืองเชียงใหม่ทุกคณะ จะต้องเดินทางมาร่วมงานเพื่อผลัดกันซอเป็นพลีกรรมถวาย หากช่างซอคนใดไม่มาร่วมซอในพิธีบูชาเสาอินทขีลนี้ พรรคพวกจะไม่คบหาสมาคมและไม่มีคนจ้างไปซอจนตลอดชีวิต[๒๓] ในฐานะที่ผู้วิจัยเป็นคนในพื้นที่ เมื่อประมาณ ๑๐ ปีที่แล้วเคยได้ไปร่วมพิธีบูชาเสาอินทขีลและได้เห็นการตั้ง "ฮ้านซอ" ตามจุดต่างๆภายในงาน ฮ้านซอมีลักษณะเป็นเพิงไม้ชั่วคราวขนาดสูงประมาณ ๓ เมตร ช่างขับซอต้องขึ้นไปขับซอบนฮ้านนั้นสลับ

---

[๒๓] พระธรรมดิลก. "ตำนานอินทขีล" ใน **ประวัติวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร.** (เชียงใหม่: ทั้งฮั่วซินการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๕๗.

หมุนเวียนกันไป ในปัจจุบันการซอพื้นเมืองบนฮ้านซอเพื่อเป็นพลีกรรมถวายอารักษ์ผีเสื้อบ้าน เสื้อเมืองดังกล่าวได้สูญหายไปแล้ว

ปัจจุบันการแสดงในพิธีบูชาเสาอินทขีลมุ่งเน้นให้เป็นการแสดงศิลปวัฒนธรรมของเชียงใหม่จากกลุ่มหนุ่มสาว ศรัทธาวัดต่าง ๆในเชียงใหม่ และนักเรียนจากโรงเรียนต่าง ๆในจังหวัด เช่น การฟ้อนเล็บ การฟ้อนวี (พัด) ฟ้อนมาลัย ฟ้อนล่องแม่ปิง ฯลฯ เพื่อสมโภชเสาอินทขีลและถวายเป็น “พุทธบูชา” โดยมีความเชื่อว่าผู้ที่ขึ้นแสดงจะได้บุญ ได้กุศล จากการร่วมแสดงบนเวทีซึ่งเป็นความคิดทางพุทธศาสนาที่เข้าไปผสมผสานกับจุดประสงค์เดิมของการแสดงเพื่อสักการะผีเมืองในปัจจุบัน การให้ความหมายของการแสดงในพิธีบูชาเสาอินทขีลว่า เพื่อเป็นพุทธบูชาและเชื่อมโยงกับเรื่องบุญนั้นอยู่ในระดับที่เข้มข้นมากขึ้น นอกจากนี้การแสดงบนเวทียังมีจุดประสงค์เพิ่มขึ้น คือ เพื่อเป็นการเผยแพร่วัฒนธรรมเชียงใหม่และส่งเสริมการท่องเที่ยว

วันออกอินทขีล

วันออกอินทขีลตรงกับวันขึ้น ๔ ค่ำ เดือน ๙ เหนือ ในวันนี้พระสงฆ์จะขึ้นไปเจริญพระพุทธมนต์ในวิหารหลวง จากนั้นผู้ร่วมพิธีจะถวายภัตตาหารเพลแด่พระสงฆ์จำนวน ๑๐๘ รูป แล้วจึงถวายไทยทาน เมื่อพระสงฆ์รับอนุโมทนาเป็นอันเสร็จพิธี กิจกรรมในวันออกอินทขีลดังกล่าวนั้นจะเห็นได้ว่า เป็นกิจกรรมทางพุทธศาสนาที่ดำเนินโดยพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้สืบทอดพุทธศาสนาและดำเนินอยู่ในวิหารหลวงอันเป็นพื้นที่ของพุทธศาสนาเช่นกัน พิธีกรรมในวันออกอินทขีลจึงนับว่าเป็นการผสมผสานความเชื่อทางพุทธในรูปแบบของการทำบุญตามแบบพุทธศาสนา

สรุป

การดำรงอยู่ของพิธีบูชาเสาอินทขีลในปัจจุบันมีลักษณะการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนา โดยความเป็นพุทธศาสนาเป็นลักษณะที่โดดเด่นกว่าพุทธศาสนาที่เข้ามาผสมผสานในพิธีนั้นมีทั้งในระดับรูปธรรม ในรูปแบบของวัตถุสัญลักษณ์ ได้แก่ พระพุทธรูปปางรำพึงที่ครอบอยู่บนเสาอินทขีล และ พระพุทธรูปฝนแสนห่า ในรูปแบบของพฤติกรรมสัญลักษณ์ ได้แก่ การสรงน้ำพระพุทธรูป

ฝนแสนห่า กิจกรรมในวิหารหลวงวันออกอินทขีล และในระดับนามธรรมซึ่งมักจะปรากฏแฝงในกิจกรรมของความเชื่อดั้งเดิมต่าง ๆ เช่น การใส่ขันดอกที่ใช้ธูปสามดอกในการสักการะ การแสดงสมโภชเสาอินทขีลเพื่อเป็นพุทธบูชา ส่วนสิ่งที่ยังคงความเชื่อดั้งเดิมอย่างชัดเจน คือ ขันตั้งเครื่องสักการะเสาอินทขีล และการถวายเครื่องเซ่นไหว้ สำหรับการใช้พื้นที่ในพิธีกรรม กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อดั้งเดิมเป็นหลักจะกระทำในบริเวณวิหารอินทขีล หอกุมภัณฑ์ และไม้ยาง ส่วนกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาจะกระทำนอกเหนือจากพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งหากมองในระดับรูปธรรมแล้วก็นับว่ามีการแบ่งพื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมทางพุทธกับผีได้ค่อนข้างชัดเจน มีเพียงการสวดเจริญพระพุทธมนต์ของพระสงฆ์ในวิหารอินทขีลเท่านั้นที่เป็นการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมและกิจกรรมทางพุทธศาสนาไว้ในพื้นที่และเวลาเดียวกัน

บรรณานุกรม

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ ๗๐๐ ปี. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๘.

ประสิทธิ์ เลียวสิริพงษ์. อินทขีล : เสาซึ่งมิได้เป็นเพียงเสา.ใน เอกสารรวมบทความการประชุมสัมมนาเรื่อง **ความเชื่อและพิธีกรรม: ภูมิปัญญาชาวบ้านไทย–ไท.** เชียงใหม่: สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๗.

พระครูโสภณกวีวัฒน์. เล่าขานตำนานประเพณีอินทขีล หลักเมืองเชียงใหม่. ใน **ประวัติวัดเจดีย์หลวง,** หน้า ๗๕. เชียงใหม่: ทั้งฮั่วซินการพิมพ์, ๒๕๔๗.

พระธรรมดิลก. ตำนานอินทขีล. ใน **ประวัติวัดเจดีย์หลวงวรวิหาร,** หน้า ๕๗. เชียงใหม่: ทั้งฮั่วซินการพิมพ์, ๒๕๔๗.

มณี พยอมยงค์. **ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย.** เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๓๗.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. ล้านนาในมิติทางวัฒนธรรม. ใน **เอกสารประกอบการบรรยายวิชาสังคมและวัฒนธรรมภาคเหนือ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.** (ม.ป.พ: ม.ป.ท, ๒๕๓๕, หน้า ๙๕- ๑๑๕ อ้างถึงใน สุรพล ดำริห์กุล, **ข่วงเมืองและวัดหัวข่วง: องค์ประกอบสำคัญของเมือง**

ใน ดินแดนล้านนา. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. พิธีไหว้ผีเมืองและอำนาจรัฐในล้านนา. ใน **สังคมและวัฒนธรรมในประเทศไทย,** หน้า ๑๕๑ – ๑๖๑. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ๒๕๔๒.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. **พิธีไหว้ผีอารักษ์ของชาวลัวะ บ้านดง อ.แม่ลาน้อย จ.แม่ฮ่องสอน.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา http://www.sac.or.th/databases/anthropological_archive/ archive_search.php? page=9&pagesize=50&s=subject&q=--M-- ๒๕๕๔, เมษายน ๒๐]

สัมภาษณ์

จันทร์เพ็ญ ทิพย์ชัยภัทร. **สัมภาษณ์,** ๓ มิถุนายน ๒๕๕๔.

ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ. **สัมภาษณ์,** ๑๑ มิถุนายน ๒๕๕๒.

บุญเลี่ยม คุณเลิศ. **สัมภาษณ์,** ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

บัวแก้ว ดวงแก้ว. **สัมภาษณ์,** ๒๑ มกราคม ๒๕๕๓, ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

ปราณี เชียงวัดเกตุ. **สัมภาษณ์,** ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

พีรพงศ์ สิทธิเทพ. **สัมภาษณ์,** ๑๗ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

มูล แซ่ฉั่ว. **สัมภาษณ์,** ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

สุพัตรา นันทวงศ์. **สัมภาษณ์,** ๒๐ พฤษภาคม ๒๕๕๒.

สิงห์คำ ดวงดอก. **สัมภาษณ์,** ๑๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.

สมศักดิ์ อุ่นเรือน. **สัมภาษณ์,** ๒๙ พฤษภาคม ๒๕๕๔.

อัมพร ตันคำปาน. **สัมภาษณ์,** ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๕๔.